

OBCENĚ

Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*, 2. vydání, Rak, Budmerice 2016

594 s., ISBN 978-80-85501-64-3

První vydání knihy *Nitrianske kniežatstvo* představovalo před více než deseti lety bezpochyby inspirativní pokus uvažovat o společné identitě na území Slovenska ve středověku, a to metodologicky primárně na základě známé (a podobně mohutné) knihy Reinharda Wenskuse *Stammesbildung und Verfassung: das Werden der frühmittelalterlichen gentes* a nejspíše také pod vlivem četných textů Dušana Třeštíka. Wenskusova kniha byla ve své době revolučním pokusem nahlízet na etnika nikoli jako na dané, „biologické“ jednotky, ale spíše jako společenství kulturně vzniklá, kde musí být přítomen aktivní nositel tradice.

Pomineme-li ukotvení Wenskusovy knihy v německém myšlení pozdně císařské a nacionálně socialistické éry, jakkoli je důležité, nutně narazíme při čtení Steinhübelovy knihy na dvě další úskalí. Zaprvé, od vydání Wenskusovy knihy uplynulo hodně vody a úvahy o identitách se od jeho časů zejména díky badatelům vídeňské školy a jejich severoamerickým kritikům notně posunuly a precizovaly, autor však tyto posuny nereflktuje. Samozřejmě netvrdím, že s nimi musí souhlasit, pominout je však nelze. Zadrhé, jak jsem již upozornil v recenzi původního vydání, úvahy o společné etnicitě Nitranů předpokládají existenci narativu, který by ji tematizoval, a doklady jeho reflexe v rámci dané sociální skupiny, obojí ale v tomto případě zcela chybí. I když autor přesvědčivě dokládá, že nitranské knížectví fungovalo minimálně v 11. století jako svébytný prostor v rámci Uherského království – paralela s Moravou se zde jeví jako přesvědčivá, ten poslední, avšak naprosto klíčový střípek skládanky – doklad sebevnímání tamních elit – prostě i v druhém vydání knihy stále chybí. Autor přitom implicitně vychází z rozumné, ale nepodložené úvahy, že mocenské uspořádání bylo nutně motorem etnicity a že spolu se slovaností tamního obyvatelstva (tedy jeho jinakostí od zbytku Uher) etnicitu, případně jinou formu

skupinové identity, generovalo. Proto celkem pravidelně sklouzává k formulaci „slovanskí Nitrania, čiže Slováci“ (např. s. 482), které nadto konstruuje dosti nepravděpodobnou kontinuitu identity mezi dávnými Nitranými a moderními Slováky. Jistým náznakem možného při úvahách o identitě Nitranů jsou pak jediné ty pasáže, ve kterých se autor zabývá reflexí Velké Moravy v pozdějších textech uherského původu.

Oproti předešlému vydání se kniha zdá být vybavena pouze obsáhlejším seznamem literatury, který se nepravdělně projevuje i v poznámkách. Silné i slabé stránky knihy se tak přenášejí i do druhého vydání, avšak s přibývajícím časem bohužel roste význam slabín.

DAVID KALHOUS

Robert FROST, *The Oxford History of Poland-Lithuania. Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford University Press, Oxford 2015 (= Oxford History of Early Modern Europe)

564 s., ISBN 978-0-19-820869-3

Dějiny polsko-litevské unie jsou stále doménou polských a litevských, případně ukrajinských a běloruských historiček a historiků, jejichž ukotvení v nacionálním diskurzu přirozeně ovlivňuje interpretaci tohoto fenoménu. Důsledkem je mnohdy přesunutí důrazu vědecké diskuze od samé podstaty unie ke vztahu příslušného národního společenství k ní. Není proto divu, že autor recenzované knihy, profesor historie na univerzitě v Aberdeenu, upozorňuje hned v úvodu na skutečnost, že obsahem jeho knihy není historie státu či národa, nýbrž politického svazku (vztahu). Publikaci na toto téma je třeba uvítat už kvůli tomu, že od posledního syntetického zpracování uplynulo téměř sto let (*Dzieje unii jagielońskiej* Oskara Haleckého vyšly v roce 1919).

Stěžejním tématem knihy je politická historie o formování unie. Přestože v knize dominují událostní dějiny, autor se zevrubně také zabývá ekonomickými, sociálními a kulturními faktory, které měly na utváření a proměny unie bezprostřední vliv. Ten však není z autorova výkladu vždy patrný. Kapitola o ekonomicko-sociálním postavení sedláků a poddaných přináší mnoho zajímavých detailních údajů i přesvědčivý závěr, kterým je zpochybněna teze o mimořádně tvrdých podmínkách nevolnictví. Jaký ale měla tato

skutečnost vliv na charakter unie, se z textu knihy nedozvíme.

Samotný pojem „unie“ je Frostem problematizován, avšak nikoliv zcela zavržen. Jednotlivé personální, dynastické či „úplné“ (*real*) unie ve středověké a raně novověké Evropě nelze totiž mezi sebou jednoduše srovnávat. Interpretační nejasnost spočívá podle autora v tom, že se nereflexivně používá terminologie a myšlenky z moderní státoprávní teorie rakouského právníka Georga Jellinka (1851–1911), který zastával tezi o unitárním státu s nedělitelnou suverenitou. Tyto teorie však nejsou vždy adekvátní pro středověké a raně novověké reálie. Suverenita mohla totiž podle soudobých představ bez překážek sídlit současně v různých politických strukturách (např. kníže, lid) nebo abstraktních principech (např. bůh, právo) a politické útvary předmoderní Evropy nebyly unitárními státy, nýbrž v různé míře „složenými monarchiemi“ (*composite monarchies*).

Podle autora byla výsledná forma spojení Polska a Litvy jedinečná v tom, že ačkoliv vznikla sňatkem Hedviky z Anjou s litevským knížetem Jagellem a jeho přijetím za polského krále, nelze tento politický svazek interpretovat pouze jako personální nebo dynastickou unii. Preciznější označení bychom ve výkladu britského historika hledali marně, neboť ani dostupné prameny nemožnou učinit si o charakteru unie jasnější představu. Jisté je pouze to, že polské politické elity prosazovaly v jejím rámci svou dominantní pozici, zatímco litevská strana trvala na rovnoprávnosti. Principiální střet vedl k dlouholetým rozporům, někdy i válkám, a proto postavení jednotlivých částí unie, k níž byly postupně připojeny bývalé řádové Prusy nebo pravoslavné území, muselo být precizováno až v následujících desetiletích a staletích.

Z textu knihy vyplývá, že civilizační rozdíly mezi Polskem a Litvou byly v době uzavření krevského aktu propastné (např. polská koncepce transpersonální *corona regni* oproti patrimoniální knížecí vládě na Litvě). Téměř nic nenasvědčovalo trvalejšímu úspěchu projektu unie. Dynastické krize nebo neochota jedné či druhé strany přistoupit na kompromis mohly nakonec vést ke zrušení politického svazku, přesto i v dobách největších krizí všem zúčastněným velmi záleželo na zachování unie navzdory neřešitelným zásadním rozporům ohledně jejího charakteru. Unie byla podle Frostova pojetí křehká i silná zároveň. Její utváření autor představuje jako mnohovrstevnatý politický a společenský proces, s nímž paralelně sleduje doprovodné jevy jako např. vznik politického litevského „národa“, integraci pravoslavného obyvatelstva mezi katolickou majoritu či postavení jagellonské

dynastie vůči zemským stavům. V tomto smyslu se projekt unie pro Litvu a pravoslavné území pod litevskou nadvládou stal trvalým impulzem k civilizačnímu rozvoji.

PŘEMYSL BAR

Luděk BŘEZINA, *Mezi králem a stavy. Dolnolužické zemské fojstství na prahu novověku (1490–1620)*, Casablanca, Praha 2016 (= *Tempora et memoria* 3)

310 s., ISBN 978-80-87292-30-3

Publikace Ludka Březiny je knižním zpracováním autorovy disertace obhájené v roce 2010 na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty UK. V tomto konstatování jsou zakódovány některé dílčí, nikoli však fatální limity práce. Ale nepředbíhejme. Předmětem Březinova zkoumání se staly proměny, jimiž procházel úřad dolnolužického zemského fojta v období „zlatého věku“ stavovské monarchie spojovaného v českém prostředí tradičně s časem vlády Jagellonců, zejména však s prvním stoletím panování Habsburků. Bělohorská cézura byla v případě Dolní Lužice provázena přebíráním kontroly nad zemí ze strany saských Wettinů (ačkoli proces byl formálně ukončen až roku 1635). Chronologické vymezení od 1490 (počátek dolnolužického panování krále Vladislava) do 1620 (vychýlení dosavadního vývoje provázené přechodem země do cizích rukou) je proto bezesporu smysluplné.

Autor cíle své práce zasazuje do kontextu bádání nad správními dějinami České koruny, nezastírá nicméně, že citované zdroje de facto nepřekračují dobu vzniku disertace. Je to škoda, neboť šest let, které uplynuly od jejího dopsání do okamžiku knižní publikace, je poměrně dlouhá doba. Komparované výsledky výzkumu tak (viděno širší perspektivou) nemusí být nutně vždy aktuální. Je však poctivé dodat, že systematický zájem o vnitřní evoluci úřadů na mocenské ose zeměpán – zemské obce/stavy zůstává v rámci české historiografie spíše na okraji zájmu než v centru pozornosti, stejně jako např. archontologická bádání v klasickém slova smyslu. Monografická studie Ludka Březiny proto nejednou plní roli v mnoha ohledech pionýrského počínu.

Autor nezastírá metodickou inspiraci zejména v přístupech německé historiografie, jak byly postulovány od druhé poloviny 20. století po současnost. Zemskou správu chápe jako živou spleť